УДК 378.46 : 008

Бурковська З. Є.

МОВНА ТА КУЛЬТУРНА СКЛАДОВІ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті з'ясовано, що іншомовна комунікативна компетентність охоплює дві стрижневі складові – мовну та культурну. Наголошено на важливості формування іншомовної комунікативної компетентності у межах міжкультурної комунікації, що зумовлює розвиток культурної освіченості, міжкультурної сприйнятливості та толерантності особистості. Зазначено, що у процесі міжкультурній комунікації відбувається взаємодія з іншомовною культурою, створюються передумови для конструкції комунікативного поля, в якому змінюється сам характер спілкування між представниками різних культур.

Ключові слова: *мова, культура, міжкультурна комунікація, іншомовна комунікативна компетентність.*

Постановка проблеми. Невід'ємною складовою професійної підготовки спеціаліста будь-якого напряму є формування іншомовної комунікативної компетентності (ІКК), тобто йдеться про вищий рівень оволодіння студентами іноземною мовою. На сучасному етапі стратегія викладання іноземної мови у вищій школі вимагає вивчення "мови через культуру" [10, с. 105]. Реалізація ефективних способів розвитку ІКК сприяє формуванню основ розвиненої особистості з огляду на інтелектуальні, культурні, професійні й комунікативні якості. Адже відсутність належного знання іноземної мови, передовсім англійської, фактично нівелює перспективу кар'єрного зростання у майбутній професії. Проблемі взаємовпливу мови та культури у логіці міжкультурної комунікативної взаємодії присвячена ця стаття.

Мета статті – схарактеризувати взаємовплив мови та культури у логіці іншомовної комунікативної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. ІКК, зокрема її міжкультурна складова, охоплює дві стрижневі сфери – мовну та культурну. Відомо, що проблема "мова і культура" позначена багатоаспектністю, адже її розглядають з позицій лінгвістики, літературознавства, філософії, психології, а також педагогіки. Численні представники цих наук робили спроби дати вичерпне визначення таким поняттям, як "культура", "мова", а відтак – визначити їхній взаємозв'язок і взаємовплив. Усталеним є розуміння того, що культура – це продукт соціальної, а не біологічної активності людей [17, с. 80], натомість мова трактується як явище культури та природи. Проте у матерії мови, низці істотних характеристик мовної структури присутня біологічна природа людини [14, с. 87]. Таким чином, у широкому сенсі термін "культура" використовується на рівні синоніму для суспільного на противагу природному, тобто для означення сукупності проявів життя, досягнень і творчих устремлінь окремих людей, народів й усього людства.

Кожна конкретна наука (археологія, етнографія, історія, соціологія, психологія, мистецтвознавство, релігієзнавство тощо), що вивчає культурні явища, творить певне уявлення про культуру як предмет свого дослідження. У цьому сенсі, культура цікавить, приміром, філософію не стільки у своїх окремішніх, емпіричних проявах, скільки як феномен суспільного життя в цілому. Саме узагальнені проблеми, що мають світоглядне значення, складають предмет філософського аналізу культури, яка існує в постійній взаємодії свого зовнішнього матеріалізованого вираження з "Я – особою". Вона полягає в тому, що людина засвоює створену раніше культуру, перетворює її на передумову власної продуктивної діяльності. Цей процес є основою соціалізації: унаслідок засвоєння цінностей, вірувань, норм, правил й ідеалів відбувається формування особистості людини, регулювання її поведінки [15, с. 165]. Іншими словами, культура трактується як система динамічних цінностей, утворених зі засвоєних елементів. Ідеться про постулати, вірування й норми, що дають можливість членам спільноти встановлювати взаємини між собою та навколишнім світом, комунікувати й розвивати творчі здібності.

В основі культури лежить мова [3, с. 227], яка є універсальною семіотичною системою, оскільки всі знаки окреслюються за допомогою слів. При цьому мова рівною мірою належить до духовної, фізичної та матеріальної культури як система імен, мисленнєва діяльність і сукупність витворів слова. У відомій теоретичній студії "Слова і речі" ("Les Mots et les Choses", 1966) французький філософ Мішель Фуко (1926 – 1984) подав низку риторичних запитань: "Що таке мова? Чи говорить все те, що мовчить у світі, у наших жестах, у всій загадкової символіці нашої поведінки, у наших снах і наших хворобах, чи говорить все це і на якій мові, у згоді з якою граматикою? Чи все можливо означити?" [8, с. 333]. З позицій класичних уявлень мові відводиться винятково вагома роль у житті людини та суспільства. Вона тісно пов'язана з мисленням людини, зі здатністю абстрагування, себто уявного вичленування окремих

© Бурковська З. Є., 2015

якостей та їх розгляду у певній незалежності від предмета й інших його властивостей. Лише за допомогою мови людина спроможна формулювати абстрактні поняття, а вони, у свою чергу, постають найважливішим інструментом пізнання та мислення. У низці суспільних функцій, які виконує мова, особливе значення має та, що стосується спілкування, – комунікативна.

Важливе місце у структурі картини світу належить ключовим концептам культури. У цьому контексті заслуговує на увагу ще одна група, яка має безпосередній зв'язок із соціокультурним аспектом ІКК особистості. Йдеться про категорії національної культури. Як у культурі кожного народу є загальнолюдське й етнонаціональне, так і в семантиці кожної мови є відображення загального, універсального компонента культур, а також самобутності культури конкретного народу. У цьому контексті доцільно наголосити: універсальний семантичний компонент має своє підґрунтя в єдності бачення світу з боку представників різних культур. Це пов'язане з тим, що у будь-яких культурах мовці потребують розрізнення суб'єкта дії та його об'єкта, тих чи інших тимчасових і просторових відносин [6, с. 228]. Міжкультурна подібність самих процесів мовного спілкуванні проявляється, приміром, у тому, що всі мови розрізняють того, хто говорить, слухає або перебуває поза сферою спілкування. Звідси – усталене твердження: оволодіння мовою немислиме без засвоєння культури народу.

Вплив культури на мову проявляється у своєрідності самого процесу спілкування у різних культурах. Вона позначається в особливостях лексики та граматики, а також у специфіці нормативно-стилістичної побудови мови. У кожній культурі поведінка людей регулюється сформованими уявленнями про те, що людині належить робити у типових ситуаціях. Більшість сучасних дослідників, звертаючись до проблеми "мова і культура", прагне відійти від однобічного детермінізму. Іншими словами, вони уникають однозначної відповіді на питання первинності та вторинності стосовно симбіозу мови й культури [13]. Таким чином, визнається тісний взаємозв'язок мови та культури.

За сучасних глобалізаційних процесів (змішування народів, мов і культур) міжкультурна взаємодія стала фактом повсякденного життя людини [2, с. 12]. Це, у свою чергу, ускладнило сприйняття світу. Неминуче порівняння "своєї" і "чужої" культури призводить до того, що самоідентифікація "Я-особи" стає дедалі складнішою. За таких умов загострюється проблема виховання толерантності до чужих культур, пробудження інтересу та поваги до них. Ця тема пов'язана з глобальними проблемами міжнаціональної, міжрасової, міжкультурної та міжмовної взаємодії. Аналогічні складнощі збільшуються мірою накопичення людством досвіду всебічних історичних контактів, культурних зв'язків, економічних відносин. Для встановлення контактів із представниками різних лінгвокультурних спільнот особливої значущості й злободенності набуває проблема розуміння комунікації та міжкультурної комунікації.

Теорія міжкультурної комунікації виступає одним із інструментів розв'язання міжнаціональних, міжкультурних і міжетнічних проблем. Засвоєння знань, розробка стратегій поведінки у міжкультурному спілкуванні, їх впровадження у навчальний процес, – усе це постає вагомим завданням у системі навчання іноземних мов. У міжкультурній комунікації відбувається взаємодія з іншомовною культурою [9, с. 214]. Учасниками інтеракції є суб'єкти, які не лише належать до різних культур, а й усвідомлюють, що кожний з них є "іншим", а відтак – сприймає "чужорідність" партнера. При безпосередній культурній взаємодії індивідуум відчуває труднощі у процесі комунікації, що виникають з огляду на незрозумілі культурні очікування комунікативного партнера. З іншого боку, у межах міжкультурної комунікації створюються передумови для конструкції комунікативного поля, в якому змінюється сам характер спілкування між представниками різних культур.

Спілкування, що визначається як міжкультурна комунікація, здійснюється в умовах культурно зумовлених істотних розходжень у комунікативній компетенції його учасників. Ці відмінності істотно впливають на результативність комунікативної події. Звідси, можна дійти висновку: *міжкультурна комунікація* – це процес взаємодії комунікантів, які володіють відомостями про культуру своєї країни та країни носіїв мови, яка вивчається. Такі учасники діалогу вміють адекватно застосовувати професійні знання, уміння та навички, вербальні, невербальні форми комунікації у різних ситуаціях спілкування.

У цьому контексті, слід наголосити на важливості формування комунікативної компетентності у межах міжкультурної комунікації. Передусім йдеться про належне знання застосовуваних при комунікації символьних систем і правил їх функціонування, а також принципів комунікативної взаємодії. При цьому, міжкультурна комунікація характеризується тим, що її учасники при прямому контакті використовують спеціальні мовні варіанти й дискурсивні стратегії, що відрізняються від тих, якими вони користуються при спілкуванні у межах однієї культури. Вивчення міжкультурної комунікації передбачає ознайомлення з такими явищами і поняттями: а) принципи комунікації; б) основні функції культури; в) вплив культури на сприйняття та комунікацію в її різних сферах і видах; г) національні стереотипи культури, поведінки, спілкування.

Неодмінною умовою комунікації є не лише володіння спільною мовою, а й наявність певних накопичених до факту спілкування знань. Для спілкування необхідно, щоб його учасники мали певну спільність соціальної історії, яка віддзеркалюється у знаннях про довкілля. Ці знання, присутні у свідомості учасників комунікативного акту, отримали назву фонових [11, с. 77]. Йдеться про обопільне знання реалій мовця та слухача, що творить основу мовного спілкування.

Загальновизнаною є необхідність обліку фонових знань у процесі комунікації. Фонові знання, якими володіють члени певної етнічної й мовної спільноти, – стрижневий об'єкт лінгвокраїнознавства. Тут виокремлюють три види фонових знань: а) загальнолюдські (наприклад, про сонце, вітер, час, народження тощо); б) регіональні (відсутність знань у мешканців тропічних країн про сніг); г) країнознавчі. Останній вид – це ті відомості, які мають усі члени певної етнічної та мовної спільності і які пов'язані зі знанням національної культури. Такі фонові знання, властиві мовній спільності та відсутні в іноземців, отримали назву країнознавчих. Країнознавчі фонові знання охоплюють систему світогляду, поглядів, що панують у конкретному суспільстві, етичних оцінок, естетичних смаків, норми мовленнєвої і немовленнєвої поведінки, а також більшу частину знань, якими володіють члени цього суспільства.

Країнознавчі фонові знання важливі для розкодування й інтерпретації національних стереотипів культури, для їх осмислення та адекватного тлумачення. Адже багато аспектів життя народу, традиції побуту, звичаї, історичні події, які відомі членам мовного суспільства і невідомі носієві іноземної культури, зумовили виникнення тих чи інших стереотипів у конкретному культурному просторі. Тому будь-яку іноземну мову доцільно вивчати на тлі історії та культури країни, оскільки у багатьох мовних одиницях знаходять відображення національна своєрідність способу життя того чи іншого народу, факти історії країни, природно-географічні особливості, культура тощо. Мовні одиниці, репрезентовані у лінгвокраїнознавчому аспекті, можуть дати великий обсяг фонових знань, тобто історичні та культурознавчі відомості, необхідні для правильного й ефективного вивчення нерідної мови.

Важливо відзначити принципову прикладну зорієнтованість досліджень з міжкультурної комунікації, тому їх результати призначені для безпосереднього використання у тих сферах діяльності та професіях, в яких "Я-особа" реалізовує себе за допомогою комунікації. У таких випадках її окреслюють професійною комунікацією.

Одним із варіантів досліджень з міжкультурної комунікації є так звана крос-культурна прагматика, яка здійснює порівняльний аналіз окремих принципів, що характеризують комунікативну діяльність, а також відповідних культурних сценаріїв. У своїй студії "Принцип ввічливості" ("Politeness: Some Universals in Language Usage") П. Браун і С. Левінсон аргументовано стверджують: крос-культурні відмінності проявляються, зокрема, в тому, який тип ввічливості – заснований на солідарності або на підтримці дистанції – характерний для конкретної культури [5, с. 28]. До речі, те, яка стратегія спілкування буде обрана, залежить від культурних особливостей відповідної комунікативної спільноти. Приміром, німецькою мовою заборона палити звучить "Rauchen verboten" (дослівно "Палити заборонено"), англійською – ця фраза звучить наступним чином: "No smoking" (себто "Не палять"). Натомість прямий переклад німецького виразу англійською мовою "Smoking forbidden" може бути використано лише тоді, коли паління пов'язане із загрозою для життя. Це зумовлено тим, що англомовні культури допускають можливість втручання з боку владних інстанцій у справи особистості лише у такому випадку.

Міжкультурне навчання використовує іноземну мову для осмисленого розвитку емпатії, критичної толерантності та здатності щодо подолання конфліктів. Наприклад, елементом політичного виховання виступає антирасистське та антинаціоналістичне спрямування молоді на з'ясування соціальних, економічних і політичних причин етноцентризму і культурних конфліктів [7, с. 116].

Вихідним пунктом зіставлення різних культур при вивченні іноземної мови є їхня рівноцінність. До навчальних цілей міжкультурного виховання належать терпимість до різноманітності та готовність сумніватися у власних нормах. Побутовий досвід й універсальні життєві потреби людини (їжа, житло, кохання, спілкування), покликані служити мостом між "чужим" і "своїм". Вихованці, у тім числі студенти, повинні знаходити шлях у життєвий світ іншої культури, спираючись при цьому на власний досвід, здійснювати своєрідний "діалог культур".

Діалог культур – це спосіб усвідомлення своєї культури, яка лише за наявності іншої культури утверджує свою індивідуальність та самобутність [16, с. 76]. Діалог надає істинний сенс існування культур, які втрачають індивідуальність. Отже, *діалог культур* – це передусім прагнення представників різних культур краще пізнати та зрозуміти один одного. Це – таке налаштування кожного учасника міжкультурної комунікації, за якого розмаїття сприймається не як загроза, а радше як позитивний чинник розвитку й існування власної культури, збагачення свого духовного світу [4, с. 63]. Тут має місце відмова від негативних стереотипів й упередженого ставлення до представників інших культур. Таким чином, діалог культур є міжкультурною комунікацією, заснованою на взаємній повазі та визнанні цінності іншої культури і самобутності своєї культури.

Існують три стадії формування особистості суб'єкта діалогу культур, що виявляють динаміку та розвиток у навчанні культури країни мови, яка вивчається: а) етноцентризм, б) культурне самовизначення, в) діалог культур. Щодо першої стадії, то доцільно підкреслити: простежується чітка тенденція розглядати й оцінювати іншу культуру з позиції цінностей і норм власної культури. У міжкультурній комунікації етноцентризм спричиняє появу оціночних суджень на кшталт "добре" чи "погано" щодо культури, з якою відбувається контакт. У випадку дослідження, глибше вивчення матеріалу, що репрезентує варіативність стилів і способів життя рідної та чужоземної країни, дає можливість студентам формувати відкритість у сприйнятті та взаємодії з представниками чужомовної

країни. Учасники навчального процесу усвідомлюють, що в основі кожної культури лежить система цінностей, значень і норм, які об'єднують людей за певними ознаками. У зв'язку з цим оцінка конкретної культури повинна та може проводитися виключно з позиції її власних норм і цінностей. Тому на стадії культурного самовизначення порівняння рідної та чужоземної культур відбувається згідно принципу наявності або відсутності певних фактів і реалій досліджуваної культури у рідній [12, с. 69].

Стадія діалогу культур характеризується переходом студентів від мислення і розуміння до активної діяльності. На цій стадії вони отримують можливість навчитися проявляти ініціативу щодо встановлення міжкультурного контакту з метою осягнення цінностей, духовної спадщини досліджуваної культури. Студенти виступають репрезентантами власної культури, прогнозують і розпізнають соціокультурні прогалини, що спричиняють нерозуміння, створення хибних стереотипів, невірної інтерпретації фактів культури, крос-культурних конфліктів. З іншого боку, вони пояснюють учасникам комунікації реалії рідної культури, розпитують співрозмовника про значення конкретних фактів і реалій його культури, проявляють дипломатичність з метою підтримки мирного діалогу культур.

Таким чином, мова є не лише знаковою системою, а й стрижневим засобом передачі інформації та спілкування людей. Тому вона виконує у культурі особливі функції. Культура – це продукт соціального життя людей, система динамічних цінностей, утворених зі засвоєних елементів. Вони охоплюють постулати, уявлення й правила, що дають можливість членам спільноти встановлювати взаємини між собою і навколишнім світом, спілкуватися й розвивати творчі здібності.

Головна властивість взаємодії мови і культури полягає в тому, що людина накопичує знання, вміння, навички, культурні цінності та передає за допомогою мови власний досвід сучасникам і наступним поколінням [1, с. 15]. Відтак здійснюється міжкультурна комунікація. Отже, *міжкультурна комунікація* – це процес взаємодії комунікантів, що володіють відомостями про культуру своєї країни та країни мови, яка вивчається. Такі комуніканти здатні адекватно застосовувати професійні знання, уміння і навички, вербальні та невербальні форми комунікації у різних ситуаціях спілкування. У межах міжкультурній комунікації відбувається взаємодія з іншомовною культурою, створюються передумови для конструкції комунікативного поля, в якому змінюється сам характер спілкування між представниками різних культур.

Висновок. Для ефективної міжкультурної комунікації необхідно розвивати культурну освіченість, міжкультурну сприйнятливість і толерантність. Підвищення рівня культурної грамотності за умов розвитку сучасного суспільства постає важливою складовою професійної придатності будь-якого фахівця, який здійснює міжкультурну комунікацію. Без перебільшення варто наголосити, що формування ІКК студентів можливий завдяки взаємовпливу мови та культури у логіці міжкультурної комунікативної взаємодії учасників навчального процесу.

Використані джерела

1. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна з передумов досягнення життєвої мети / Т. Вольфовська // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 13 – 16.
2. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации / Алексей Петрович Садохин. – М. : Высшая школа, 2005. – 310 с.
3. Bargiela-Chiappini F. Managing Language: The Discourse of Corporate Meetings / Francesca Bargiela-Chiappini, Sandra Harris. – Amsterdam: John Benjamins Publishing Co, 1997. – 295 p.
4. Bossman D. M. Teaching Pluralism : Values to Cross-Cultural Barriers / David M. Bossman // Understanding Cultural Diversity: Culture, Curriculum, and Community in Nursing ; [ed. by Mary Lebreck Kelley, Virginia Macken Fitzsimons]. – Toronto: Jones and Bartlett Publishers, 1999. – P. 55 – 66.
5. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage / Penelope Brown, Stephen Levinson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 335 p.
6. Chen L. Communication in Intercultural Relationships / Ling Chen // Cross-cultural and intercultural communication ; [ed. by William B. Gudykunst]. – London: Sage Publications, 2003. – P. 225 – 242.
7. Encyclopedia of bilingualism and bilingual education / [edited by Colin Baker, Sylvia Prys Jones]. – Clevedon: Multilingual Matters, 1998. – 758 p.
8. Foucault M. The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences / Michel Foucault. – Abingdon: Routledge, 2002. – 422 p.
9. Hall J. K. Teaching and Researching Language and Culture / Joan Kelly Hall. – Harlow: Pearson Education Limited, 2003. – 242 p.
10. Guilherme M. Critical citizens for an intercultural world : foreign language education as cultural politics / Manuela Guilherme. – Clevedon: Multilingual Matters, 2002. – 288 p.
11. Hendricks V. F. The convergence of scientific knowledge : a view from the limit / Vincent F Hendricks. – Dordrecht-London: Kluwer Academic Publishers, 2001. – 365 p.

12. Jedynak M. The Attitudcs of English Teachers Towards Developing Intercultural Communicative Competence / Małgorzata Jedynak // Aspects of culture in second language acquisition and foreign language learning; [ed. by Janusz Arabski, Adam Wojtaszek]. – Berlin – London: Springer, 2011. – P. 63 – 73.
13. Kramsch C. Language and culture / Claire Kramsch. – Oxford: Oxford University Press, 1998. – 134 p.
14. Sarles H. B. Language and Human Nature : Toward a Grammar of Interaction and Discourse / Harvey B. Sarles. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1985. – 287 p.
15. Scollon R. Intercultural communication : a discourse approach / Ron Scollon, Suzanne Wong Scollon, Rodney H Jones. – Malden, Mass: Wiley-Blackwell, 2012. – 311 p.
16. Treadwell D. Public relations writing: principles in practice / Donald Treadwell, Jill B. Treadwell. – Thousand Oaks, CA. – London: SAGE, 2005. – 517 p.
17. Wertsch J. V. Vygotsky and the Social Formation of Mind / James V. Wertsch. – Harvard: Harvard University Press, 1985. – 280 p.

Burkovska Z.

LANGUAGE AND CULTURAL COMPONENTS OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE INDIVIDUAL

This article is dedicated to the problem of interference of language and culture in logical intercultural communicative interaction of participants of the educational process.

It is found in the article that foreign language communicative competence covers two pivotal components – linguistic and cultural. It is emphasized on the importance of the formation of foreign language communicative competence within intercultural communication, which leads to the development of cultural education, intercultural sensitivity, individual tolerance. It is stated, that in the process of intercultural communication is an interaction with foreign language culture, the conditions are created for the construction of communicative field, where the character of communication between representatives of different cultures is changed.

It is found, that intercultural communication is a process of interaction between communicants, possessing information about the culture of the country and the country of native speakers, whose language is studied. Such dialogue participants are able to apply professional knowledge adequately , their facilities and skills, verbal, non verbal forms of communication in different communicative situations. It is noted that the theory of intercultural communication also serves as a tool for solving international, interethnic and intercultural problems. Learning, the development of behavior strategy in intercultural communication, their implementation into the learning process- all this raises an important task in the system of learning foreign languages.

Summarizing the article, it is stated that for effective cross- cultural communication is necessary to develop a cultural and educational activity, intercultural sensitivity and tolerance. The improvement of cultural literacy in the conditions of modern society, appears an important component of professional competence of any professional who provides intercultural communication. Because of this , the formation process of foreign language communicative culture of students is only possible through interplay of language and culture, which is used in the logic of intercultural communicative interaction of participants of the educational process.

Key words: *language, culture, intercultural communication, foreign language communicative competence.*

Стаття надійшла до редакції 17.09.2015